

VÖLGYESI ORSOLYA

A kormányzat álláspontja az operátumok napirendre tűzésének kérdéséről (1830–1832)

Az 1830. évi VI. tc. az 1831. október 2-ra összehívandó magyar országgyűlés feladatát a rendszeres bizottsági munkálatok megtárgyalásában jelölte meg. Az 1827. évi VIII. tc. által kirendelt országos bizottság munkálatairól, az operátumok megyei vitáiról és az ennek során kialakuló reformellenzékéről több-kevesebb részletességgel olvashatunk a nagy történeti összefoglalásokban, bár azok eltérően ítélik meg a jelentőségüket.¹ A korszak központi problémájává Barta István – teljes terjedelmében máig kiadatlan – disszertációja emelte ezt a kérdést.² Ennek megírása után – fontos részletkérdéseket tisztázva – több tanulmány is foglalkozott a témával.³ Mindezek a megközelítések azonban elsősorban azt vizsgálták, hogy az operátumok s annak vitái mennyiben járultak hozzá a polgári reformmozgalom kialakulásához. Nem kívántak viszont számot vetni azzal, hogy milyen várakozással tekintett a kormányzat a rendszeres bizottsági munkálatok napirendre tűzésére.

Az operátumok megtárgyalására végül – az eredeti időponthoz képest egy évvel később – csak az 1832. december 16-ra összehívott diétán került sor.

¹ Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. 2. kiad. I. kötet. Pest, 1868. 270–272. (a továbbiakban: Horváth); Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora 1815–1847. Bp., 1897. (A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi Sándor. IX.) 185–187. (a továbbiakban: Ballagi); Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyar történet. V. kötet. Bp., 1936. 286–288.; Magyarország története III. 1790–1848. Szerk. Mérei Gyula – Spira György. Bp., 1961. 210–218.; Magyarország története II. Egyetemi tankönyv. Szerk. Molnár Erik–Pamlényi Ervin–Székely György. Bp., 1967. 446–447.; Magyarország története 1790–1848. Főszerk. Mérei Gyula. Szerk. Vörös Károly. Bp., 1980. 639–663., 690–696. Fontos kiemelni a témával foglalkozó korszaktanulmányok közül Mályusz Elemér cikkét: A reformkor nemzedéke. Századok, 1923. 17–75.

² Barta István: A fiatal Kossuth és kora. Akadémiai doktori értekezés. Bp., 1964. Egyetemi Könyvtár Kézirattára.; Megjelent részlete: A fiatal Kossuth. Bp., 1966. 107–182. (a továbbiakban: Barta 1966.)

³ Gergely András: A rendszeres bizottsági munkálatok szerepe a magyar polgári reformmozgalom kibontakozásában. Tiszatáj, 1974. 6. sz. 37–41.; Tengelyi László: A rendszeres bizottságok urbéri munkálatainak egybevetése. In: Nyolc tanulmány a XIX. századi magyar történet köréből. Szerk. Csorba Csilla–Gerő András. Bp., 1978. 13–49.; Fónagy Zoltán: Az urbéri operátum megyei tárgyalása (1831–32). Agrártörténeti Szemle, 1988. 1–2. sz. 20–46. (a továbbiakban: Fónagy)

A kortársak sokat vártak ettől az országgyűléstől, amit Horváth Mihály így summáz: „Az országgyűléshez, mely egyelőre alkotónak, szervezőnek tartaték, mindenik párt a maga legképesebb egyénét ügykeczett megválasztatni képviselőül...”⁴ Horváth hangsúlyozza továbbá, hogy a megyék már 1831 őszére elkészültek a munkálatok véleményezésével, az uralkodó azonban több mint egy évig halogatta az országgyűlés összehívását. A történetíró egyetlenegy mozzanattal magyarázza a halasztást, mégpedig az 1831 nyarán kitört kolerajárvánnyal és annak következményeivel: „A megyék követutasításai, daczára azon általános izgatottságnak, melyet a lengyel felkelés iránti részvét –, s ama rémületnek és zavaroknak, melyeket a cholera okozott, a nyár végeig jobbára elkészültek: mert az országgyűlés határnapját a törvény october 2-ra tűzte ki. A kormány mindazáltal e körülmények közt, kivált mivel a járvány még nem szűnt meg mindenütt az országban, egy, september 16-kán kelt kir. leiratban tanácsosnak tartá a törvényhozás egybehívását a következő évre halasztani.”⁵ Horváth Mihály ezen állításával nem vitatkozott ugyan a szakirodalom, de a kutatások, elsősorban Barta István eredményei, két ponton is cáfolják ezt a kijelentést. A törvényhatóságok az említett időpontra ugyanis nem fejezték még be az operátumok felülvizsgálatát, sőt a munkálatok a megyék többségében csak 1832 nyarán–őszén kerültek a közgyűlések napirendjére, s a kormányzat éppen ezért szabhatta meg a diéta összehívásának feltételeként, hogy a munkálatok véleményezése befejeződjön.⁶ A történetírás mindazonáltal eddig nem vizsgálta meg részletesen, hogy a kormányzat miért ragaszkodott e feltételhez, és a rendelkezésre álló idő alatt hogyan készült föl az országgyűlési tanácskozásokra. A kormányzat legfőbb törekvése – a szakirodalom eddigi megállapításai szerint – egyrészt a diéta halogatása, másrészt pedig az operátumok tárgyalási sorrendjének meghatározása, azaz az úrbéri munkálat elsőként való napirendre tűzése lett volna.⁷ Úgy véljük azonban, hogy a kormányzat álláspontja több figyelmet és részletesebb vizsgálódást igényel ezeknél a számos megállapításoknál abban a több mint kétéves időszakban, amely az országos bizottság munkálatainak befejezésétől az operátumokat napirendre tűző országgyűlésig rendelkezésre állt.

*

Már a regnicolaris deputáció működése során nyilvánvalóvá vált, hogy mind a megyék, mind a kormányzat nagy figyelemmel kíséri az operátumok tárgyalását. A törvényhatóságok 1830 tavaszától feliratban sürgették az országos bizottság munkálatainak kinyomtatását, abból a célból, hogy a megyék maguk is véleményezzék az immár átdolgozott operátumokat.⁸ A kormányzatnak titkos jelentések útján pontos képe volt a bizottsági üléseken lezajlott vitákról és a kialakult álláspontokról. Reviczky Ádám kancellár felterjesztéseiben rendszeresen kifejtette

⁴ Horváth 288.

⁵ Horváth 271–272.

⁶ Vö. Fónagy 23.

⁷ Vö. Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Bp., 1965. 160. (a továbbiakban: Trócsányi 1965.)

⁸ Barta 1966. 152.

nézeteit a tárgyalások menetéről.⁹ Az ő megnyilatkozásai is világossá teszik, hogy mit tekintett a kormányzat legfontosabb törekvésének. Célja volt, hogy rögtön a tárgyalások elején magához ragadja a kezdeményezést, és azt mindvégig szilárdan meg is tartsa. A főméltóságok – mint látni fogjuk – részletkérdésekben különbözőképpen foglaltak állást, de valamennyien hangsúlyozták, kerülni kell minden olyan helyzetet és eseményt, amely megzavarhatja a munkálatok vitáját és a kormányzat törekvéseit. Véleményünk szerint az „uralkodói iniciativa” érvényesítésének szempontja határozta meg a kormánykörök döntéseit, és ennek rendelő-dőrt alá az országgyűlés időpontjának kiválasztása is. Ugyancsak a célkitűzést szolgálta az operátumok sorrendjének meghatározása, valamint az a kísérlet is, hogy megpróbáljanak beavatkozni az országgyűlések már kialakult ügymenetébe.

A regnicolaris deputatio munkálatait – úgy tűnik – az uralkodó már 1830 folyamán fel kívánta venni a diéta tárgysorozatába. Legalábbis erről tanúskodik I. Ferencnek a nádorhoz intézett legfelsőbb kézírata, amely az országos bizottság tevékenységéről kér tudósítást:¹⁰ a király ebben az iránt érdeklődött, mikorra tudják befejezni a tárgyalásokat. József nádor a leíratra részletes előterjesztésben válaszolt. Ismertette, hogy az egyes operátumok megvitatása és kidolgozása milyen stádiumban van. Véleménye szerint a regnicolaris deputatio 1830 májusára, míg az előző országgyűlésen kinevezett egyéb bizottságok szeptemberre teljesítik megbízatásukat.¹¹ A nádor, Mércy Sándor personalissal és Cziráky Antal országbíróval egyeztetve, 1830 novemberére javasolja a diéta összehívását; továbbá célszerűnek látja, hogy a regnicolaris deputatio az országgyűlés határnapja előtt néhány héttel újra üljön össze és végezze el az operátumokon és a hozzájuk kapcsolódó törvénycikkeken a végső igazításokat.¹² Ennek a javaslatnak a kapcsán bontakozik ki a kancellár és a nádor között az a polémia, amely a következő országgyűlésen követendő kormányzati politika legfontosabb dilemmáit vetíti előre. Reviczky véleménye szerint az uralkodónak a diétát a törvényes határidőn belül, azaz még 1830 szeptemberében össze kell hívnia.¹³ A kancellár hangsúlyozta, hogy a kormányzatnak kerülnie kell annak látszatát, mintha el akarná halasztani az operátumok napirendre tűzését. Úgy vélte, a törvényes formák betartásával a közvéleményt meg lehet győzni a kormányzati szándékok komolyságáról, ugyanakkor elkerülendőnek tartotta, hogy a törvényhatóságok időt és

⁹ MOL Magyar Kancelláriai Levéltár. Elnöki iratok. Acta praesidialia elaborata deputationum regnicolarium concernentia 1828–1830. (A 48) (a továbbiakban: OL MKanc. Acta praes. deput.)

¹⁰ Az OL MKanc. Acta praes. deput. 7. csomó 247. számú iratából, amely a nádor választát tartalmazza, meghatározható a kézirat dátuma: 1830. január 6.

¹¹ Ilyen bizottságok voltak például: a.) az 1825–27. évi VII. tc. által kinevezett deputatio. A törvénycikk címe: „A porták megigazítására szolgáló országos összeírásról” b.) az 1825–27. évi XXX. tc. által kinevezett deputatio, amely a görög nem-egyesült vallásúak és az evangélikusok között körött vegyesházasságokból eredő váloperekkel foglalkoztak; c.) az 1825–27. évi XVI. tc. új tagokat delegált a határjáró bizottságokba, amelyeket az 1807: XXVIII. és XXXI. tc. hozott létre.

¹² OL MKanc. Acta praes. deput. 7. csomó 247. szám, 1830. február 9.

¹³ OL MKanc. Acta praes. deput. 7. csomó 247.

lehetőséget kapjanak arra, hogy bizonyos sérelmek ügyében, így például az 1829-i sóár- és vámtarifa-cmelés kapcsán, egységesen léphessenek fel az országgyűlésen. Reviczky elképzelése szerint a bizottsági munkálatok nyilvánosságra hozatala, az operátumok kinyomtatása csak azután történhet meg, miután az országos deputáció a diétán már beszámolt a rendeknek tevékenységéről. A nádor viszont úgy látta, a munkálatok egészének vagy legalábbis egy részüknek a kinyomtatása elengedhetetlen már az országgyűlés előtt, mivel ezek ismeretében a főispánok és adminisztrátorok megfelelő követutasítások elfogadtatásán munkálkodhatnak; másrészt pedig ezáltal azonnal rá lehetne térni az érdemi vitára, és elkerülhető lenne, hogy a rendek, pótutasításaikra várva, kellemetlen kérdéseket vessenek fel az üléseken. Az országgyűlés szeptemberi összehívása miatt azonban kétségesnek tartotta, hogy a követválasztó közgyűléseken a főispánok, illetve az országos deputatio tagjai személyesen részt tudjanak venni, hiszen addigra a legnagyobb igyekezettel sem tudnák befejezni az operátumokkal kapcsolatos végső munkálatokat. Azt pedig rendkívül fontosnak ítélte, hogy a bizottságokban közreműködők közül minél többen legyenek követek¹⁴ – ez utóbbi megállapítást egyébként Reviczky sem vitatta. A nádor ismételten kérte, hogy a diétát novemberre vagy leghamarabb októberre hívja össze az uralkodó.

Mind ezekből érzékelhető a kormányzati politika fő vonala: a törvényes formák betartása, az indítványozási jog megragadása és a rendekkel való konfliktus kerülése. Nyilvánvaló volt azonban, hogy ezek együttes megvalósulása az adott körülmények között lehetetlen. Az 1830. szeptember 8-ra összehívott országgyűlés nem is tűzte napirendjére az operátumok tárgyalását, azok megvitatását az uralkodói meghívólevél 1831. október 2-ra halasztotta. Kérdéses, hogy ebben a döntésben csak az európai eseményeknek volt-e szerepük.¹⁵ Valószínűleg már korábban, a nemzetközi helyzetből függetlenül felvetődött az a gondolat, hogy a következő országgyűlésen nem vennék napirendre a rendszeres bizottsági munkálatokat, hanem csak az azt követő diétán fognának bele az érdemi vitába. Reviczky 1830 februárjában visszautal az egyik államkonferencián elhangzott tervetérre, amely a halasztást javasolta.¹⁶ A kormánynak ugyanis mindenképpen időre volt szüksége ahhoz, hogy egy jelentősnek ígérkező országgyűlésre felkészüljön, s elképzeléseit sikeresen valósítsa meg. József nádor 1830 februárjában, márciusában még úgy gondolta, hogy az operátumokat az év őszén napirendjére tűzheti a diéta. Ebből is fakad, hogy az ő véleménye több ponton eltért Reviczky álláspontjától, amely ekkor a halogatásra és a konfliktusok elodázására

¹⁴ OL MKanc. Acta praes. deput. 7. csomó 249. Ezt az iratot – bizonyos vonatkozásokban – ismertette: Ballagi 204.

¹⁵ Horváth Mihály még úgy vélte, hogy a halasztás oka kizárólag az 1830-as év európai forradalmi eseményeiben rejtett: Horváth 227–228.

¹⁶ „...als nach meinem zur Conferenz geleiteten Programm, bey dem nächsten Landtage ohnehin die bereits fertigen Operate den Ständen referirt, und ihre Drucklegung dekretirt werden soll, um sodann bey dem darauf folgenden Sistemat Landtage in der Ordnung, und Reihelfolge aufgenommen zu werden, welche Eure Majestät allergnädigst zu bestimmen geruhen werden, wodurch ich für die Zukunft die dem Könige gebührende Initiative zu ergreifen gedenke.” OL MKanc. Acta praes. deput. 7. csomó 247.

épült.¹⁷ Reviczky egy olyan taktikát akart alkalmazni, amelyet később az erdélyi problémák kezelésekor is követendőnek vélt: a lényegi kérdések törvényes megvitatása helyett egy rövid, bevezető országgyűléssel oldani föl a feszültségeket. Az 1830-as magyar országgyűlés időpontjának kijelölése – amelyben végül a kancellár szándéka érvényesült – tehát teljesítette ugyan a törvényes előírásokat, de egyébként csak kormányzati célokat kívánt megvalósítani.¹⁸

A regnicolaris deputatio munkálatainak kinyomtatása az 1830. évi országgyűlés alatt elkerülhetetlenné vált. 1831 januárjában megalakultak a megyei felülvizsgáló bizottságok, amelyek feladatát abban határozták meg a közgyűlésnek, hogy a következő diétára részletes utasítást dolgozzanak ki a kilenc operátummal kapcsolatban. Az a lehetőség, hogy a bizottsági munkálatok majdani országgyűlési vitájára a követek részletes instrukciókkal érkeznek, merőben új helyzetet jelentett a kormányzat számára. Különösen veszélyesnek tartották a megyéknek azt az elképzelését, hogy a munkálatok felülvizsgálatát abban a sorrendben kívánták elvégezni, amelyet az 1826. január 20-án megfogalmazott feliratukban rögzítettek.¹⁹ Ez a törekvés oda vezetett volna, hogy a megyék a tárgysorozat kérdésében magukhoz ragadják a kezdeményezést, s ezzel megghiúsítják a kormányzat legfontosabb célkitűzését. Ugyanakkor így lehetővé vált volna, hogy az első helyeken szereplő operátumok (a kereskedési, úrbéri és adóbiztossági tárgy) megyei felülvizsgálata után a diéta rögtön megkezdődhetett volna. A törvényhatóságok tehát az országgyűlési tárgyalások alatt és mellett folytatták volna a hátramaradt munkálatok megvitatását.²⁰

¹⁷ Valószínű, hogy bizonyos elképzelések léteztek ekkor is az operátumok sorrendjéről. József nádor 1830. február 28-án (OL MKanc. Acta praes. deput. 7. csomó 249.) az urbárium, majd a iuridicum elsőként való tárgyalását javasolta, azzal az indokkal, hogy e kettő adná a legkevesebb alkalmat a vitás kérdésekre a rendek és az uralkodó között. Reviczky, a nádor felterjesztésére reagálva, március 8-án (OL MKanc. Acta praes. deput. 8. csomó 253.) utal arra, hogy neki is van elképzelése a munkálatok sorrendjéről, amely, úgy tűnik, hasonló volt, a nádor álláspontjához. Valószínű azonban, hogy Reviczky terveit a nádor ekkor még nem ismerte.

¹⁸ Az egyik cél Ferdinánd főherceg megkoronázása, a másik az újoncok számának megszüntetése volt: Horváth 228–230.

¹⁹ A felirat szövegét I. Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossában, 1825-dik Esztendőben, Szent Mihály Havának 11-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai. Po'sonyban, Weber S. Lajos betűivel, 1825–27. 137. skk. (a továbbiakban: Az 1825–27-es országgyűlés iratai) Ismertetévé vált a megyéknek az a törekvés, amely szerint magának József nádornak a közbenjárását kérték, hogy valamennyi megye a kereskedési, úrbéri és adóbiztossági tárggyal kezdje a felülvizsgálatot. Minderről az uralkodó is tudomást szerzett; kabinetlevelében azonban minden ilyen jellegű intézkedést megtiltott a nádornak. Ezenkívül az iránt tudakozódott, hogy mely megyék fordultak ilyen kéréssel Józsefhez. OL Regnicolaris Levéltár. Archivum palatinalis secretum archiducis Josephi. Praeparatoria ad diactam. (N 22). (a továbbiakban: OL Regn. Lt. József n. Tirk. Pracp.) 16. csomó 1831. júl. 14.)

²⁰ Ezt a koncepciót részletesen megfogalmazza Békés vármegye 1831 októberében kinyomtatott felirata (OSZK Aprónyomtatványok Tára 1831-es évkör).

A kormányzat 1831 őszén a kolerajárvány csillapulta ellenére arra az álláspontra helyezkedett, hogy az országgyűlést október 2-án, a korábban kijelölt időpontban nem hívja össze. Az 1831. szeptember 16-án kibocsátott királyi leirat a diéta összehívását arra az időre napolta el, amikor valamennyi törvényhatóság valamennyi operátum felülvizsgálatával elkészül.²¹ Ezzel a minden bizonnyal Reviczkytól származó lépéssel²² a kormányzat elsősorban időt nyert. A törvényhatóságok ugyanis a kolerajárvány okozta nehézségek miatt alig-alig haladtak a munkálatok véleményezéssel. De már az is súlyos problémát jelentett, hogy a helyi deputációk ülési melletti a megyei ügyintézés és adminisztráció zökkenőmentesen működjön.²³ A kormányzat tehát megpróbált az országgyűlés elnapolásával olyan hivatkozási alapot teremteni, amellyel a törvényesség látszatát fenntarthatja. Ugyanakkor kísérletet tett arra, hogy a kialakult helyzetet saját javára fordítsa. Ám mint a későbbiekben látni fogjuk, a főmértőségek úgy vélték, hogy a követeltatások ismeretében a kormányzat könnyebben alakíthatja ki álláspontját az országgyűlésen megteendő lépésekről. Ez rendkívül jelentős volt a kormányzat számára, ennek érdekében konfliktusokat is vállaltak az országgyűlés elhalasztása miatt tiltakozó megyékkel. A törvényhatóságok egy része ugyanis vitatta a halasztás törvényességét, és azt, hogy az országgyűlés összehívását feltételhez lehetne kötni. Számos megye az adómegtagadást is kilátásba helyezve, feliratokkal fordult az uralkodóhoz.²⁴ Éppen emiatt az államkonferencia – Reviczky felterjesztésével egyetértve – a törvényhatóságok véleménynyilvánítását korlátozó intézkedéseket sürgetett.²⁵ Ezzel összefüggésben a testület – ismételten a kancellár kezdeményezésére – felhívta a figyelmet arra, hogy az ilyen feliratok és az alkotmánnyal ellentétes közgyűlési végzések megakadályozása a főispánok, adminisztrátorok feladata; gyakorlatilag megrótták azokat a megyei előjárókat, akiknek a megyéjében ezek a végzések megszülethettek.²⁶ Mindazonáltal ezek az in-

²¹ OL Magyar Kancelláriai Levéltár. Elnöki Iratok. Acta praesidialia secretiora. (A 49). 1831: 144. (a továbbiakban: OL MKanc. Acta pracs. secret.)

²² OL. MKanc. Acta pracs. secret. 1831: 144.: Reviczky ezt a kormányzati magatartást 1832 őszéig szilárdan képviselte. Az 1832. október 11-én összehívott államkonferencián ezt a következetes politikát eredményesnek értékelte: OL Filmtár W 4448; HHStA 1832:1231

²³ József nádor 1832. szeptember 17-i, Reviczkyhez intézett levelében az ebben a kérdésben képviselt merev kormányzati álláspontot kifogásolta; próbálta érzékeltetni, hogy például egy olyan nagy megyében, mint amilyen Pest, milyen nehézséggel jár a megyei adminisztrációnak és a deputáció üléseinek összehangolása: OL MKanc. Acta pracs. secret. 1832: 157. Általában megjegyzendő, hogy a megyei kiküldöttségek résztvevői nagyrészt a tisztikar tagjai voltak.

²⁴ Számos megye felirata még az államkonferencia elé is elkerült: Heves (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2025); Bihar (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2049 1/2); Szatmár (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2054 1/2); Temes (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2065 1/2); Békés (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2227); Somogy (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2247); Tolna (OL Filmtár 1254; HHStA 1831: 1996)

²⁵ OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2222

²⁶ Különleges figyelmet kapott Pozsony representatioja, melynek kapcsán a konferencia megrovólag említi a megye főispánját (OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2224). I. Ferenc ugyanakkor – az e tárgyban Reviczkyhoz intézett leiratában – elismerőleg szól József nádorról, aki Pest megyében főispánként a szeptember 16-i rescriptum kihirdetésekor meg tudta akadályozni egy ilyen tartalmú felirat megfogalmazását. A főispánok megyei befolyásának

tézkedések is azt mutatják, hogy a kormányzat 1831 őszén még nem állt készen az országgyűlés megkezdésére;²⁷ a mulasztás mögött egy súlyos dilemma állt: az uralkodónak mindenek előtt azt kellett eldöntenie, hogy a 21 év óta nem ülésező erdélyi diétát vagy a bizottsági munkálatokkal foglalkozó s akár évekig is eltartó magyar országgyűlést hívja-e össze előbb. E kérdés megválaszolására csak 1832 áprilisában került sor.

Az 1832. április 24-én összehívó államkonferenciának kellett abban döntenie, hogy a magyar vagy az erdélyi országgyűlést tűzze-e ki előbb az uralkodó.²⁸ Már a tanácskozás előtt, április 14-én elkészült Reviczky kancellár, Majláth György és Norbert Purkhart államtanácsosok előzetes véleménye. Álláspontjukat írásba adva, már a konferencia előtt megismertették a tanácskozás résztvevőivel, majd azt az értekezleten szóban is előadták.²⁹

Reviczky – szemben a két államtanácsossal – az erdélyi diéta mielőbbi összehívása mellett foglalt állást. Erdélyben ekkor huszonegy év óta nem volt országgyűlés, bár a Diploma Leopoldinum és az 1790: X. tc. értelmében évenként kellett volna üléseznie. Reviczky felhívja a figyelmet arra, hogy ezek következtében a kialakult állapotokat provizorikusnak tekintik a rendek Erdélyben. Maguknak a kormánysszékeknek a működése is nélkülözi a törvényes alapot, ugyanis a tisztségviselőket a rendek kandidálási jogát figyelembe véve kellene betölteni. Mivel azonban 1811 óta ezt a jogot nem gyakorolják, a guberniumban ekkor már csak egyetlen választott tanácsos működik.³⁰ A kancellár szerint a rendek összehívásával a kialakult ideiglenes állapotokat kellene felszámolni. Figyelmet fordított arra, hogy amennyiben Magyarországon tartanak előbb országgyűlést, úgy az erdélyi rendek éppúgy a magyar diétához fordulnának, mint 1790-ben.³¹ Értesülései szerint az erdélyi törvényhatóságok már ez idő tájt is a nádort kívánták közvetítőnek megnyerni. Egy ilyen lépést azonban a kancellár mindenképpen elkerülendőnek vélte. Reviczky szerint az 1832 júniusában megtartandó erdélyi országgyűlésen a következő tárgyak szerepelnének: az uralkodó által már az előző diétán jóváhagyott törvényeket cikkelyezni be; egy új regnicolaris deputatior neveznének ki az 1790: LXIV. tc. által meghatározott bizottsági munkálatok újbóli elővételére; megoldandónak tartotta ugyanakkor az urbárium ideiglenes szabályozását³², amelynek végső kidolgozására szintén egy bizottságot kívánt felállí-

erősítése tehát fontos téma volt az államkonferencián: OL Filmtár W 4448; HHStA 1831: 2223.

²⁷ Reviczky 1831 októberében még arról ír, hogy a munkálatok nincsenek előkészítve abban a sorrendben, ahogy ezek majd az országgyűlési tárgyaláson szerepelnének (OL MKanc. Acta pracs. secret. 1831: 144.)

²⁸ A tanácskozás anyaga: OL Filmtár 1254; HHStA 1832: 505

²⁹ A konferencián jelen voltak: herceg Clemens Wenzel Lothar Metternich-Winneburg, gróf Franz Anton Kolowrat-Liebsteinsky, gróf Nádasdy Mihály, gróf Reviczky Ádám, gróf Joseph Sedlnitzky, Majláth György, Gervay Sebestyén.

³⁰ Vö. Trócsányi 1965. 209.

³¹ Erről a lépésről részletesebben: Asztalos Miklós dr.: Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. Bp., 1928. 16–17.

³² A deputatio munkálatai közül csupán a juridicumot és a publico-politicumot tűzték 1811-ben az erdélyi országgyűlés napirendjére, a többit a későbbiekben sem tárgyalták meg. Az erdélyi

tani, majd az újoncozás kérdését említette, végül a sérelmek összeszedésére szintén egy regnicolaris deputatiót küldetett volna ki. Mindenek előtt azonban úgy vélte, hogy már az országgyűlés elején lehetőséget kell adni a rendeknek, hogy éljenek kandidálási jogukkal. Feltűnő azonban, hogy Reviczky néhány igen fontos kérdés napirendre tűzését nem javasolja, így a tartományi pénztár ügyét (*Exactoratus Provincialis*) és az adóviszonyok megtárgyalását sem.³³ Elképzelése szerint ugyanis a júniusban összehívandó erdélyi diéta csupán egy rövid – mindössze két hónapig tartó – bevezető országgyűlés („ein kurzer Einleitungslandtag”) lenne. Ezek a lépések elegendők lennének a kedélyek lecsillapításához, és fel lehetne számolni a provizorikus viszonyokat. Ugyanakkor az erdélyi diéta megfelelő kifogás lenne a magyar országgyűlés további elhalasztásához. A magyarországi rendszeres bizottsági munkálatok majdani napirendre tűzése miatt pedig nyolc–tíz hét után be lehetne rekeszteni az erdélyi tanácskozásokat.

Majláth és Purkhart szerint a magyar országgyűlésre a kormányzatnak fokozott figyelmet kell fordítania, hiszen annak jelentősége várhatóan jóval nagyobb lesz az erdélyinél. A magyar diétát pedig már 1831 októberére kitűzték, s annak elhalasztása a kolera elmúltával és az operátumok felülvizsgálatának előrehaladtával egyre inkább tarthatatlanná válik. Ezt bizonyítja az országban uralkodó általános izgatottság, a törvényhatóságok feliratai, az oppozíció folyamatos tevékenysége. Véleményük szerint tehát mindez sürgetővé teszi az országgyűlés mielőbbi összehívását. Mivel az erdélyi rendek számára nem jelöltek meg konkrét időpontot a diéta megtartására, ennek további elnapolása nem járna súlyos következményekkel. Különösen akkor nem, ha az uralkodó a guberniumhoz elküldendő leiratában kifejezné szándékát a rendek majdani összehívására. Mindketten úgy vélik, hogy a provinciális pénztár és az adókérdés napirendre tűzése elkerülhetetlen lenne egy esetleges erdélyi diétán, e fontos tárgyak előkészítésével azonban júniusig nem végeznének. A két diéta egymásra való hatását mérlegelve egyetértettek abban, hogy egy kedvezőtlen kimenetelű erdélyi tanácskozás igen megnehezítené a magyarországi országgyűlés levezetését. A magyar rendek ugyanis megkísérelnék a teljesítetlen erdélyi követelések képviselőtét, s ez eltérítené a tanácskozásokat az eredeti céltől. A két államtanácsos tehát nem fogadta el Reviczky érveit. Majláth ki is fejtette, hogy a kancellár javaslata az erdélyi problémákat nem oldaná meg, a magyarországiakat pedig csak egy rövid időre halasztaná el. Az a gondolat, hogy a két országgyűlést egy időben hívják össze, ekkor fel sem merült, illetve Purkhart fogalmazása szerint ez a megoldás megengedhetetlen lenne.³⁴

regnicolaris deputatio munkálatairól újabban: Trócsányi Zsolt: Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez. Bp., 1978. (itt az egyházügyi és tanügyi bizottságokkal foglalkozik a szerző); lásd még: Trócsányi Zsolt: Az erdélyi úrbérrendezési kísérletek történetéhez. Történelmi Szemle, 1966. 270–297.

³³ Erről, valamint Erdély korabeli helyzetéről bővebben: Trócsányi 1965. 208–210.

³⁴ József nádor volt az, aki 1832 szeptemberében Reviczkynek felvetette az egyidejűség lehetőségét: OL MKanc. Acta praes. secret. 1832:157. Végülis azonban ez a változat valósult meg, hiszen az erdélyi országgyűlés 1834 májusától 1835 februárjáig ülésezett, párhuzamosan a magyarországival.

Az előzetesen kidolgozott vélemények elhangzása után Reviczky kért szót. A két államtanácsossal szemben új nézőpontból kívánta megvilágítani a problémát. Véleménye szerint a kérdés az, hogy melyik országban őrzi a kormányzat szilárdan a törvényességet, s melyik az, ahol a törvényességet csorbítja, esetleg kifejezetten megsérti. A kancellár úgy véli, az országgyűlés elhalasztásának felülőssége Magyarországon kizárólag a törvényhatóságokat terheli. Az 1831. szeptember 16-án kiadott rescriptum értelmében ugyanis a diéta összehívásának feltétele az, hogy a megyék befejezzék az operátumok felülvizsgálatát. Reviczky értesülése szerint azonban a megyék többségében egyetlen operátumot sem fejeztek be teljesen. A tárgyalás alá pedig azok a munkálatok kerültek általában, amelyek elsőként való napirendre tűzését egyetlen bölcs kormányzat sem tartaná kívánatosnak. Úgy vélte, a dolgok állása szerint december előtt nem kerülhet sor a magyar országgyűlés megkezdésére. Számításai szerint pedig ez a diéta legalább két esztendeig tartana. Mindezeket figyelembe véve, megengedhetetlen lenne, hogy az erdélyi diétát ilyen hosszú időre levegyék a napirendről. A kormányzat törvénysértése s a kialakult provizorikus állapotok ürügyén már a megyék tényleges ellenszegülésére lehet számítani.³⁵ A kancellár szerint az erdélyi országgyűlés az általa javasolt tárgyakkal is hozzájárulna a törvényes állapotok visszaállításához, a kedélyek lecsillapításához: „Dieser Zustand der allgemeinen Aufregung, wozu die nicht gesetzliche Stellung der Regierung Deckmantel leihet wird durch schnelle Abhaltung eines Landtages gedämpft werden...” Attól pedig, hogy a napirendre nem kerülő követeléseket a magyarországi rendek felkarolnák, nem kell tartani. Reviczky meggyőződése szerint ugyanis a kormányzat a királyi proposíciók által mederben tudja tartani a tanácskozást. Sokkal aggasztóbb lenne, ha az erdélyi törvényhatóságok a kialakult állapotok miatt a magyar rendekhez fordulnának, és ezáltal az opposíció védelmezné a törvényességet a kormánnyal szemben.³⁶

A konferencia többi tagja azonban úgy foglalt állást: sem az idő, sem a körülmények nem teszik lehetővé az erdélyi országgyűlést. Reviczky a konferencia végén azonban ismét szót kért, újból összefoglalta érveit. Szerinte az általa javasolt megoldás a kormányzatot a törvények morális erejével ruházná fel. Ezt annál fontosabbnak vélte, mivel értesülése szerint a legutóbbi barsi közgyűlésen szóba került az Erdéllyel való unió kérdése. Ha tehát a kormányzat nem tesz semmit, előre látható, hogy a magyar országgyűlésen a tanácskozások elején szóba kerül-

³⁵ Reviczky ekkor külön kitért Wesselényi Miklós szerepére; tevékenységét úgy jellemezte mint jeladást a megyék ellenszegülésére az újoncállítást kérdésében. Nem véletlen, hogy a kancellár ilyen részletesen szól Wesselényiről, hiszen április 26-án, vagyis két nappal később ült össze az a – Reviczky vezette – vegyesbizottság, amely a báró percbefogásáról tanácskozott. Vö. Trócsányi 1965. 105.

³⁶ 1790-ben is az unió megteremtése kapcsán fordultak az erdélyi törvényhatóságok a magyar országgyűléshez, annál is inkább, mivel ekkor még II. Lipót nem hozta nyilvánosságra valódi szándékait. Az erdélyi és magyar kancellária ismételt szétválasztásával a kormányzat gyakorlatilag lehetetlenné tette az uniót. Az 1830-as évek elején ismét felvetődött a két ország egyesítésének gondolata. Szatmár megye és több más törvényhatóság fellépése jelezte, hogy ez a kérdés a rendek szándéka szerint szerepelni fog a magyar diétán.

nek az erdélyi állapotok. Ez pedig mindenképpen elkerülendő, mert a bizottsági munkálatok napirendre tűzésével Reviczky nem kevesebbet kívánt elérni, mint „a királyi jogok megerősítését”. Végezetül a kancellár előadta, hogy a magyar megyék országgyűlést sürgető feliratai is megszűnnének, ha a konferencia jóváhagyná egy udvari dekrétum kibocsátását. Ezzel felszólítanak az összes törvényhatóságot, hogy szorgalmasan végezzék a bizottsági munkálatok felülvizsgálatát, s amennyiben elkészültek, jelentsék. A konferencia egyhangúlag elfogadta Reviczkynek az e tárgyban 1832. április 16-ról keltezett előterjesztését, és a dekrétum szövegét. A végső elhatározást az 1832. április 27-én, I. Ferenc elnökletével tartott konferencia hozta meg. Az uralkodó a tanácskozás után az erdélyi országgyűlés elhalasztása mellett döntött.

A kormányzat ezután azonnal hozzálátott a magyar diéta előkészítéséhez. A legfontosabb kérdés az volt, hogy mit tartalmazzon a tanácskozások tárgysorozatát megjelölő királyi proposíció. Ehhez pedig meg kellett határozni, hogy milyen sorrendben tűzzék napirendre a kilenc bizottsági munkálatot. I. Ferenc 1832. április 28-án legfelsőbb kézirattal fordult a nádorhoz. Két tárgyban kérte ki véleményét. Az első kérdés az operátumok sorrendjére vonatkozott, a második az országgyűlési tanácskozások „megrendszabályozására”. Az utóbbi kapcsán az uralkodó az egyre növekvő hatáskörrel bíró kerületi ülésekre és az országgyűlésen megjelenő ifjúságra célzott. Felszólította a nádort, hogy tegyen javaslatot az ezekkel összefüggő kellemetlenségek és visszaélések megszüntetésére. Hangsúlyozta azonban, hogy minden intézkedés csak az alkotmányos formák betartásával léptethető életbe.³⁷ Ugyancsak a kérdéseket tette föl Reviczky Mérey personalisnak. Az 1832. április 25-i dátummal ellátott elnöki levél a legszigorúbb titoktartásra szólította fel a személynőket.³⁸ József nádor rögtön másnap, azaz április 29-én válaszolt az uralkodói leiratra. Felterjesztésében csak a bizottsági munkálatok sorrendjéről nyilatkozott, a második részt illetően a válasszal ekkor még adós maradt.³⁹ Az uralkodó május 12-én közölte a nádor választ Reviczkyvel. Egyúttal felszólította a kancellárt, hogy a nádor és a personalis javaslatáról együttesen készítsen felterjesztést.⁴⁰ Reviczky május 13-ról keltezett felterjesztésének csak fogalmazványa ismert – ebben az olvasható, hogy Mérey választát még nem kapta meg. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy szüksége lenne az uralkodó második kérdésére adandó nádori feleletre is.⁴¹ Mérey választát a kancellár végülis június 25-én kapta meg. Reviczky a personalis véleményéről november 10-én, a nádor álláspontjáról november 14-én készített felterjesztést.⁴²

³⁷ A kézirat megtalálható: OL Regn. Lt. József n. Titk. Praep. 16. csomó

³⁸ OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 70

³⁹ A kézirat fogalmazványa: OL Regn. Lt. József n. Titk. Praep. 16. csomó; a tisztázat: OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 258

⁴⁰ OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 258

⁴¹ OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 87

⁴² Reviczkynek a Méreyről készített felterjesztését l.: OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 262 (fogalmazványát l. OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 118); a nádor véleményéről készült előterjesztés: OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 258. (fogalmazványát l. OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 87)

Ugyancsak november 14-i az a legfelsőbb kézirat, amelyet I. Ferenc intézett a nádorhoz. Az uralkodó, visszaulva április 28-i kabinetlevelére, felszólítja Józsefet, válaszoljon az abban fölített második kérdésre is.⁴³ A nádor végülis november 20-án Bécsben fogalmazza meg az országgyűlés szabályozásával kapcsolatos elképzeléseit.⁴⁴

Az április 28-án keletkezett legfelsőbb kézirat első kérdésére a nádor részletesen válaszolt. Véleménye szerint az operátumokat a következő sorrendben kellene napirendre tűzni: urbariale, contributionale-comissariaticum, juridicum, publico-politico, commerciale, banderiale, ecclesiasticum, litterarium. Azt javasolta, hogy a királyi proposíciókban csupán az első két tárgyat kellene megjelölni, a többit a körülményektől függően, utólagos uralkodói előterjesztés útján lehetne proponálni. A nádor hangsúlyozta, hogy a következő országgyűlésen lényegesen könnyíteni kell az adózók terheit: „...unumgänglich nöthig, daß der künftige Reichstag nicht ohne wesentliche Erleichterung des letzteren [Contribuenten – V. O.] verstreiche.” Ezt azzal indokolta, hogy az adózók körében több, mint egy éve rendkívüli izgatottság uralkodik, és a diéta összehívásával még inkább növekedni fognak várakozásaik. Az uralkodónak tehát – elődei gyakorlatához („väterliche Regierungssysteme”) hasonlóan – méltányos segítséget kell nyújtania. Máskülönben az adózók önmaguk próbálnának megoldást találni, amint ezt az 1831-es felső-magyarországi csemények (azaz a koleralázadás) bizonyítják. A nádor szerint ugyanis az ott történetet nem a járvány, hanem jóval inkább az adózókra nehezedő terhek idézték elő. Az alattvalók mindaddig úgy tekintettek az uralkodóra és a kormányzatra, mint arra az erőre, amely megvédi őket a törvénytelen földesúri elnyomástól. Amennyiben tehát az urbariáléval és a contributionaléval kezdődne az országgyűlés, mindenki előtt nyilvánvalóvá válna az uralkodó és a kormányzat eltökéltsége, hogy folytatván az eddigi politikát, megfeleljen a várakozásoknak. Ennek nyomán megerősödne a kormányzat tekintélye és befolyása az adózók körében, ezt a pozíciót pedig fel lehetne használni a privilegizált és nem privilegizált osztályok közötti ellenséges hangulat megszüntetésére. A nádor azzal is érvel, hogy az adózók terheinek méltányos csökkentése azért is elengedhetetlen, mert Magyarország csak így tudna tevékenyen résztvenni a birodalmon belüli terhek viselésében.

Abban az esetben, ha a kormányzat nem az említett két operátummal kívánná a tárgyalásokat megkezdeni, a rendek lépnének föl az adózók jogainak védelmezőjeként. A nádor utal rá: az 1825–27-es diétán az alsótábla már javaslatot tett arra, hogy a rendszeres bizottsági munkálatok közül a kereskedési, urbariális és adóbiztossági tárggyal kellene először foglalkozni; azt is kifejtették a rendek, hogy éppen e három operátumban látják az adóterhek csökkentésének biztosítékát.⁴⁵ Ezt a feliratot annak idején az uralkodó nem hagyta ugyan jóvá, de nem is utasította el egyértelműen, így az a látszat keletkezhetett, hogy a király hallgatólagosan támogatja és méltányolja elképzeléseiket.

⁴³ OL Regn. Lt. József n. Titk. Pracp. 16. csomó

⁴⁴ Ennek csak a fogalmazványa ismert: OL Regn. Lt. József n. Titk. Pracp. 16. csomó

⁴⁵ Az 1825–27-es országgyűlés iratai 137. skk.

József nádor felterjesztése végén külön kitér arra, hogy milyen egyéb szempontok szólnak az általa javasolt sorrend mellett. Véleménye szerint az urbarium esetében jóval kevesebb alkalom adódna a vitára a rendek és az uralkodó között a királyi felségjogokat illetően. Az adóbiztossági tárgy azonban több vitatott hatásköri kérdést is érint. Az urbariale elsőként való napirendre tűzése késleltetné a rendek és a kormányzat közötti nézetkülönbségek felszínre kerülését. A tárgy fontossága miatt az udvar egyfelől kezében tartaná a kezdeményezést, másfelől együttműködésre késztetné a rendeket. Így biztosítható, hogy az országgyűlés lényegi eredményeket hozzon. A fenti szempontokat figyelembe véve a nádor amellet foglal állást, hogy éppen a konfliktusok elkerülése végett a kereskedési munkálatba semmi esetre se fogjanak a diéta elején.

Az április 28-i legfelsőbb kézirat második kérdésére azonban csaknem hét hónappal később válaszolt a nádor. Az országgyűlés ügymenetét és szerkezetét illetően óvatosságot javasolt. A kerületi ülések, amelyek eredetileg a megyei követek előkészítő és egyeztető megbeszéléseire szolgáltak, messze túllépték eredeti hatáskörüket. Az itt folyó tanácskozások már alapvetően meghatározzák az alsótábla végzéseit, a feliratok és üzenetek szerkesztését pedig az ítélmesterek helyett a megyei követek közül választott jegyzők végzik. A nádor mindenképpen károsnak, a kormányzat számára hátrányosnak minősítette ezt a folyamatot. Úgy vélte, két lehetőség van: vissza lehetne térni a régi tárgyalási rendhez és ügymenethez, ami a kerületi ülések háttérbe szorítását jelentené, vagy elképzelhetőnek tartja egy új ügyrend kidolgozását is. Ez utóbbi kapcsán külön szól a rendszeres bizottsági munkálatok idevágó tervezetéről. A publico-politicum, amelynek első része foglalkozik az országgyűlés szerkezetével, véleménye szerint a munkálat egyik legjobban kidolgozott része. Mégsem tartaná helyesnek, ha az országgyűlés elején ennek megvitatásába fognának bele a rendek. Évszázadok tapasztalatára hivatkozva fejti ki, hogy az efféle tárgyak hosszú és kellemetlen polémiákat gerjesztenének. Ezt pedig, ahogy már láttuk, a nádor mindenképpen elkerülendőnek tartotta. Az alsótáblán ugyanis ennek kapcsán olyan követelések és sérelmek fogalmazódnának meg, amelyek eltértenék a diétát a királyi proposíciók által megjelölt feladatoktól. Ugyanígy károsnak ítélte a kormányzat bármilyen nyílt beavatkozását a kérdésbe. Úgy vélte, az előlülők erőfeszítései a rend és fegyelem fenntartására, a szólásszabadság biztosítására segíthetnek abban, hogy a tárgyalások kedvezően alakuljanak. Elképzelése szerint az országgyűlés szerkezetének és ügyrendjének szabályozását mindenképpen törvényi úton kell szabályozni, de ez a jelen körülmények között nem a diéta elején, hanem a publico-politicum megfelelő helyén kell, hogy megtörténjen. A nádor rámutatott arra is, hogy a kormányzat ugyan nem avatkozhat be az ügyrendbe, a követek azonban kezdeményezhetnek változtatásokat. Így lehetségesnek tartja, hogy a több megye által is kifogásolt ülésrend megváltoztatásával nagyobb fegyelem érhető el a tanácskozásokon. A változtatásnak ugyanis fontos része lenne a hallgatóság számának korlátozása. A nádor elsősorban az országgyűlési ifjúság kifogásolt magaviseletére utalt ezzel. Az ifjúság jelenlétének korlátozását más úton is lehetségesnek tartotta. Ha a rendek elfogadják a diéta költségeinek nemességre való áthárítását – amire több megye is hajlandóságot mutat –, nyilvánvaló, hogy a követek mellé kül-

dendő kancellisták (s ők alkották az országgyűlési ifjúság gerincét) számára is jobban ügyelnének a törvényhatóságok. A nádor koncepciója szerint tehát a fennálló gyakorlat megváltoztatása csak a követi kar oldaláról indulhat ki.

Az április 25-i elnöki kéziratra Mérey personalis igen részletes és mindkét kérdést érintő választ adott. Az ország politikai helyzetéről szólva úgy véli, az operátumok megyei vitái alapvetően megváltoztatták a munkálatok eredeti tartalmát. Szinte valamennyi törvényhatóságnál fellelhetők azok a törckvések, amelyek az államhatalom korlátozását tűzik ki célul, s emellett az arisztokratikus elemek és a klérus előjogainak gyöngítését szorgalmazzák. Ezek a tendenciák – amelyek a personalis szerint az alkotmányos berendezkedés alapjait érintik – különösen a kereskedési, közjogi és úrbéri munkálatban lelhetők fel. Az általa veszélyesnek ítélt jelenségeket mint radikális reformtörckvéseket mutatja be. Ezekkel szembeállítja az időszéri javítások igényét.⁴⁶ Mérey úgy véli, az országgyűlés nyugodt menetét és szerencsés befejezését a kormányzat azáltal érheti el, ha a kezdeményezés jogát szilárdan érvényesíti. Ezt annál is inkább fontosnak tartja, mert az országgyűlésen a rendek az előleges sérelmek napirendre tűzése által megpróbálják majd a tárgyalások menetét befolyásolni és meghatározni. A kormányzatnak ekkor két dolgot kell figyelembe vennie: egyrészt az 1791. évi XIII. tc-nek megfelelően a királyi proposíciókkal kell kezdeni a tárgyalásokat, másfelől nem szabad elzárkózni a sérelmek orvoslásától sem. Ez utóbbinak azonban nem az országgyűlés elején, hanem az uralkodó által kijelölt későbbi időpontban kell történnie. Valójában Mérey sem tud megoldást arra a kérdésre, hogyan lehet a királyi proposíciók elsődlegességét a már két diétán orvosolatlanul maradt sérelmekkel szemben biztosítani, és a rendekkel való konfliktust elkerülni.

Az operátumok sorrendjéről szólván, Mérey leszögezi, hogy a legfontosabb feladat a provizórikus úrbéri állapotok törvényi szabályozása, valamint az igazságszolgáltatás hiányosságainak megszüntetése. A personalis ugyan fontosnak tartja az adózók terheinek csökkentését, mégis úgy véli, hogy a jelenlegi körülmények között nem lehet a tárgyat elsőként az országgyűlés napirendjére tűzni. A vitákban felszólalók ugyanis – s itt nyilvánvalóan a megyei követekre gondol – népszerűség utáni vágyukban hiú reményeket ébreszthetnének az adózókban: „... und für den Contribuenten im Lande noch mehr beunruhigenden Auftritte Anlaß geben.” A tárgyalások során nyilvánvalóvá válnának a különböző érdekek és felfogások közötti éles különbségek: „... sondern auch die mannichfaltigsten [!] Widersprüche und Collisionen zwischen den verschiedenen Interessen hervorbringen, und der Grenzpunkt der freysinnigen Volksthümlichkeit und die Constitutionellen Mäßigung weiter auseinander entfernen wird.”⁴⁷ Ez pedig semmi esetre sem lenne kívánatos, hiszen az alattvalókban fölvetődne a kérdés: sorsuk további könnyebbedését az uralkodótól vagy a nemességtől és a liberális képviselőktől várhatja-e. A munkálat során előkerülő tárgyak – a kilenced, a tized, robot,

⁴⁶ Mérey e két felfogás közötti küzdelmet jósolja: „und den Kampf zwischen dem Prinzip der zeitgemessen Verbesserung und jener einer Radical Reform zu beginnen.” OL MKanc. Acta praes. secret. 1832. 262. sz. 426.r.

⁴⁷ OL MKanc. Acta praes. secret. 1832. 262. sz. 431.r.

házipénztár – éles vitát válthat ki a birtokos és birtoktalan nemesség között, és érzékenyen érintené a papságot is. Az ország egyes területeinek sajátosságai, az eltérő szokások pedig igencsak megnehezítenék az egységes szabályozás és törvény kidolgozását. Mindezeket figyelembe véve, Mérey úgy véli, az urbariumot azért sem szabad elsőnek napirendre tűzni, mert a kialakuló viták minden bizonnyal a kormányzat tekintélyvesztésével végződnenek. A personalis felveti annak lehetőségét, hogy az úrbéri operátum kapcsán a liberális párt alulmaradna az illiberális képviselőkkel szemben, s ekkor a kormányzat kiegyenlítő, közvetítő szerepben léphetne fel. Mérey azonban erre a fordulatra nem sok esélyt lát. Véleménye szerint az instrukciók tartalmából nem lehet következtetni az országgyűlés majdani hangulatára, a tanácskozások szellemisége ugyanis, amint a tapasztalat mutatja, a diéta első heteiben, a követek egymással való személyes érintkezése során alakul ki. Mérey tehát számolt egy jelentős liberális csoportosulás meglétével, amely a maga számára kedvezően befolyásolhatná az országgyűlés menetét. A personalis a jogügyi munkát elsőségét javasolja; ez az a tárgy ugyanis, amely a kormányzat érdekeit a legkevésbé érinti, ugyanakkor az elavult és nehézkes igazságszolgáltatás átalakításával a közhangulatot kedvezően lehetne vele befolyásolni. Végül soron tehát – Mérey szerint – a *juridicum*, *urbarium*, *contributio-nale-comissariatium* és *ecclesiasticum* napirendre tűzésével éppen elegendő feladata lenne az országgyűlésnek. A kényes kérdéseket érintő kereskedési és – még inkább – a közjogi munkát tárgysorozatba vételét pedig semmi esetre sem javasolja.

Az országgyűlés ügymenetével kapcsolatban Mérey is a legnagyobb óvatosságra és körültekintésre int. Véleménye szerint a kormányzattal szemben megnyilvánuló bizalmatlanság nem teszi lehetővé, hogy közvetlenül avatkozzanak be a diéta működésébe. A nádorhoz hasonlóan lehetségesnek tartja az alsótábla ülésrendjének megváltoztatását, a hallgatóság számának korlátozását. Többször is hangsúlyozza, hogy a szilárd és crós felsőtáblára, a klérusra és a városi követekre támaszkodva ellensúlyozni lehetne a megyei követeket. A kormányzat számára kellemetlen kerületi ülések visszaszorítására nincs konkrét javaslata; ő is utal az országos deputáció idevágó javaslatára, pontosan arra a szakaszra, amelyben egy, az alsótábla tagjaiból választandó, ún. köztes küldöttség kialakítását indítványozzák.⁴⁸ Ennek a deputációnak lenne a feladata eldönteni, hogy mely tárgyak kerülhetnének az országos ülések napirendjére. Mérey azonban, Nógrád megye nyomtatásban is megjelent véleményére hivatkozva, a törvényhatóságok várható ellenállását jósolja a javaslattal szemben.⁴⁹

Reviczky álláspontját a nádor és a personalis felterjesztésének ismeretében fejti ki. A kancellár leszögezi, hogy mivel a véleménye kialakításához feltétlenül szükséges lenne József főherceg álláspontjának ismerete, s az uralkodói kéziratban feltett második kérdésre a nádor mindeddig (azaz 1832. november 10-ig) nem válaszolt, ő is csak a sorrend kérdésére fog szorítkozni. Reviczky szerint az

⁴⁸ A vonatkozó rész a *publico-politicum* munkálatai I. rész III. Art. 2. paragrafusában található.

⁴⁹ Nógrád megye véleménye a *deputationalis* munkálatokról: OL Regn. Lt. József n. Titk. Præp. 17. cs.

operátumok sorrendje nincs még kötelező érvénnyel elhatározva. Az 1825–27. évi országgyűlésen a rendek ugyan tettek javaslatot e tárgyban, de az uralkodó nem kötelezte el magát. A nádorral és a személynökkel egybehangzóan kiemeli, hogy az elkövetkező diéta szempontjából a megfelelő sorrend kiválasztása az elsődleges. Ezáltal tudja ugyanis a kormányzat az iniciatívát szilárdan kézben tartani. A kancellár azonban nem zárkózik el a sérelmek napirendre tűzésétől sem, úgy véli, a kormányzat megfelelően felkészült ezek tárgyalására is. Annál is inkább, mivel a kormányzat ebben a kérdésben sem kíván letérni a törvények megszabta útról.

Reviczky egyetért azzal, hogy a iuridicum napirendre tűzése elsődleges fontosságú. Véleménye szerint a szilárd jogrend az alapja minden ország és nép felemelkedésének. Hosszasan fejtegeti a magyar jogszolgáltatás hiányosságait, a jogbizonytalanságot, a nehézkes ügymenetet. Mégis úgy véli, figyelembe kell venni a nádor véleményét, hiszen ő az, aki az ország helyzetét legjobban ismeri, s közvetlenül érintkezik az ország minden rendű lakosaival. Reviczky, a nádor érveit megfontolva, végsősoron tehát az urbarium elsőségét javasolja.⁵⁰ Mérey aggodalmát ebben a kérdésben nem osztja. Úgy látja, a követutasítások alapján nem kell túlzó reformkövetésektől tartani: „Viele Komitate senden Dankadresse für die Ausschreibung dieses Reichstages für Systemaloperate, ein. Es sind positive Instruktionen vorhanden, welche rücksichtlich der Ordnung und Reihenfolge, es den königlichen Propositionen überlassen. Die demagogische Phantasmagorien einiger Komitate in Urbarialibus haben keiner Nachahme gefunden. Viel größer ist die Zahl derjenigen, die ihren Dominikalrechten nichts abberechnen lassen wollen. Die eminente Majorität dürfte sich in verständigen Erleichterungen des Contribuenten vereinen.”⁵¹ A követutasítások alapján várható többséggel – Reviczky szerint – a kormányzat együtt tud majd működni. Így a kormányzat az indítványozási jogát megtartja, és sikerül elkerülni az alsótábla többségével való összeütközést. A nádor előterjesztésére hivatkozva Reviczky is hangsúlyozza: az uralkodó az adózók természetes védelmezője, s ettől a gyakorlattól nem szabad eltérni. A király mint az ország legnagyobb birtokosa példát is mutathat nagylelkűségben, hiszen az adók csökkenése őt is jelentősen érintené. Ezáltal pedig a nemességet is rá lehetne kényszeríteni az áldozatvállalásra. Az úrbéri kérdés ugyanakkor királyi jogokat nem érint, napirendre tűzése pedig a kormányzat számára kedvező helyzetet teremtené.

Az 1832. december 20-án átadott királyi proposíciók Reviczky javaslatához állnak a legközelebb, legalábbis ami az első három helyen szereplő tárgyat illeti.⁵²

⁵⁰ A kancellár által javasolt sorrend tehát: urbariale, iuridicum, contributionale-commissariatium, montanisticum, ecclesiasticum, publico-politicum, litteraria, banderiale

⁵¹ OL MKanc. Acta praes. secret. 1832: 262.

⁵² A proposíciók által felállított sorrend: urbariale, iuridicum, contributionale-commissariatium, publico-politicum, commerciale, montanisticum, ecclesiasticum, litteraria, banderiale. A királyi proposíciók teljes szövege: Felséges I. Ferenc ausztriai császár, Magyar és Csehország koronás királyától Pozsony szabad királyi várossába 1832-ik esztendőben, karácsony havának 16-ik napjára rendeltetett Magyarország gyűlésének írásai. Pozsony, 1832–33. I.k. 3 skk.

A közjogi és kereskedési munkálat negyedik, ötödik helyen való szerepeltetése viszont a nádor elképzelésére emlékeztet. A végső döntés kialakításában szerepet játszott az, hogy a kormányzat valamennyi, az ügyben megnyilatkozó szereplője kulcskérdésnek tekintette az adózók terheinek enyhítését, de legalább ilyen lényegesnek tartották a kezdeményezési jog kézben tartását. E két törekvésnek az úrbéri munkálat felelt meg legjobban, amely királyi jogokat nem veszélyeztetett, viszont egy valódi várákozást látszott kielégíteni. Ezzel a választással kívánták a nemességet az érdemi vitákba belekényszeríteni. Árnyalatnyi különbség is megfigyelhető azonban a három főmértőség elképzelései között. Mérey volt az egyetlen, aki attól tartott, hogy az úrbéri kérdés napirendre tűzésével jelentős liberális erő jelenik meg a politikai színtéren. Reviczky ezt a lehetőséget 1832 novemberében valószínűtlennak tartotta, a nádor pedig ilyen értelemben nem is nyilatkozott. Feltűnő, hogy míg az adóterhek csökkentését Reviczky elsősorban az úrbéri munkálattól, vagyis a földesúri szolgáltatások csökkentésétől várta, addig a nádor a földesúri és az állami terhek kérdésének egymás utáni napirendre tűzésétől remélt eredményt. Nem véletlen talán, hogy a nádor előlülése alatt 1832 januárjában tartott Pest megyei közgyűlés az úrbéri és adóbiztossági tárgy szoros összetartozását hangsúlyozó véleményt fogadott el.

Mindezek mellett sokáig, egészen 1832 szeptemberéig a diéta összehívásának pontos időpontja eldöntetlen maradt. A szeptember 4-én kibocsátott újabb dekrétum megerősítette a korábbi kormányzati álláspontot: az összehívást attól tette függővé, hogy valamennyi megye készüljön el az operátumok felülvizsgálatával. József nádor nem értett egyet ezzel. Szeptember 17-én, Reviczkyhez írott levelében csalódottságának adott hangot, mivel a legutóbb Bécsben folytatott megbeszélései alapján úgy vélte, az országgyűlésre már ez év novemberében sor kerülhet. A nádor ennek megfelelően saját megyéjében felgyorsította az operátumok felülvizsgálatát, hogy a legfontosabb munkálatok novemberre elkészüljenek. Álláspontja szerint a dekrétumban megfogalmazott feltétel azt eredményezné, hogy 1833 tavaszánál előbb nem lehet összehívni a rendeket.⁵³ A törvényhatóságok körében ugyanakkor óriási a várákozás. A tanácskozások további elhalasztása ezért komoly feszültségeket okozhat a megyék és a kormányzat között. A nádor a külpolitikai helyzet megváltozásával is érvel; olyan eseményektől tart, amelyek lehetetlenné tennék az országgyűlés megtartását, vagy az uralkodó kénytelen lenne megosztani figyelmét a magyar országgyűlés és egyéb tényezők között – konkrétumokat azonban nem nevez meg. Álláspontja tehát az, hogy a rendeket még 1832 folyamán össze kell hívni; ez annál inkább lehetséges és szükséges, mert – véleménye szerint – valamennyi operátum országgyűlési megtárgyalására úgysem kerülhet sor.⁵⁴ Reviczky 1832. szeptember 20-án válaszolt József nádor-

⁵³ A nádor arra hivatkozik, hogy van olyan megye, nevezetesen Fejér, amely még egyetlen operátumot sem vitt a közgyűlés elé. A megye közgyűlése csak 1832. október 16-án tűzte napirendjére a 9 operátumot. OL Magyar Kancelláriai Levéltár. Diactalia II. (A 96) 10. cs.

⁵⁴ A nádor mérlegeli azt is, hogy a kormányzat számára mi lenne a kedvezőbb: ha a megyék valamennyi operátum kapcsán utasítással rendelkeznének, vagy ha, nem végezván valamennyi munkálat felülvizsgálatával, póttusításokra várnának. Úgy véli, hogy ha a törvényhatóságok

nak. A kancellár tudatta, hogy hamarosan összeül az a konferencia, amely a diéta időpontját határozza meg. Ezen a tanácskozáson a nádor, valamint a magyar főméltóságok megjelenésére is számítanak. Reviczky október 1-jét javasolta a konferencia időpontjául. Nem tudni pontosan, mikor zajlottak le a megbeszélések, az azonban bizonyos, hogy a kancellár október 4-én küldte el a nádornak a királyi meghívólevél tervezetét, és arra kérte, hogy fogalmazza meg ezzel kapcsolatos megjegyzéseit.⁵⁵ A nádor módosítójavaslatai szerint kihagyandó lenne az az utalás, amely az országgyűlés elhalasztásáról szól. A regalisban megfogalmazott álláspont ugyanis vitákra adhat okot a rendek részéről. A nádor szerint a meghívólevél a diéta helyén és időpontján kívül ne tartalmazzon semmit az ott szereplő tárgyakkal kapcsolatban.⁵⁶ A királyi meghívólevél végső változatát az 1832. október 11-én tartott államkonferencián hagyták jóvá. Itt Reviczky ismertette a nádor álláspontját, amelyet a kancellár és a konferenciátagek végső soron elfogadtak. Reviczky hangsúlyozta, hogy a kormányzat politikája eredményesnek bizonyult. A szilárd és következetes magatartásnak köszönhető, hogy a megyék többsége – Hont, Fejér, Pest és Szabolcs kivételével – befejezte az operátumok megtárgyalását. Véleménye szerint a felelősség az országgyűlés eddigi elhalasztásáért egyedül a törvényhatóságokat terheli. A kormányzat csupán az országgyűlési tárgyalások menetére, a munkálatok sorrendjére kíván hatást gyakorolni, vagyis az indítványozás jogát tartja fenn magának. A kancellár, József nádorral előzetesen egyeztetve, a következőket terjesztette elő: mivel a nádor Pest megyében október 23-án tart tisztújítást, a regalist október 24-re kell datálni, s a meghívólevelet először ott kell nyilvánosságra hozni. A magyar főméltóságokat november 20-ra Bécsbe kell hívni, hogy a követutasítások s az instrukciók ismeretében meghatározzák a királyi proposíciók tartalmát.⁵⁷ Az október 11-i tanácskozáson nem alakult ki vita az országgyűlés helyszínéről, valamennyi résztvevő Pozsonyt tartotta erre a legalkalmasabbnak. A diéta december 16-ra javasolt határnapját is egyhangúlag elfogadták, így Reviczky 1832 áprilisában felvázolt elképzelése valósult meg: a rendeket csak az év utolsó hónapjában hívták össze.⁵⁸

*

A kormányzat tehát tudomásul vette az operátumok megtárgyalásának szükségességét. Ki akarta várni azonban azt az időt, amikorra tisztázódik az operátumok felülvizsgálata során születő megyei követutasítások tartalma, hogy ezeknek az ismeretében alakítsa ki az operátumok megtárgyalásának a királyi proposíciókban megfogalmazott sorrendjét. A másik fontos célja pedig az volt, hogy el-

minden munkálat kapcsán részletes utasítással rendelkezni is, ám nem ismernék a kormányzat szándékait és a tárgyalási sorrendet, szintúgy pótutasításokat kérnének, a kormányzat tehát ugyanoda jutna ezen úton is, sőt még időt is vesztené, míg a munkálatok teljes megyei felülvizsgálatára vár. OL MKanc. Acta pracs. secret. 8. csomó.

⁵⁵ OL Regn. Lt. József n. Titk. Praep. 16. csomó

⁵⁶ A nádor véleményének fogalmazványa: OL Regn. Lt. József n. Titk. Praep. 16. csomó

⁵⁷ Reviczky november 10-i, igen részletesen adatolt, saját véleményét is tartalmazó felterjesztése minden bizonnyal a november 20-i konferenciát kívánta előkészíteni.

⁵⁸ OL Filmtár W 4448; HHStA 1832: 1231

kerülje a régóta esedékes erdélyi és a magyar országgyűlés egyidejű összehívását. A kormányzat eredeti szándékaival ellentétben a pozsonyi diéta elhúzódott, az Erdélyben kialakuló viszonyok miatt viszont mégis kénytelen volt az uralkodó 1834-re összehívni az erdélyi rendeket. E második célkitűzés tehát kudarcot vallott. A magyarországi és erdélyi események egyidejű kézben tartása meghaladta a kormányzat teljesítőképességét és 1834–35 fordulóján olyan súlyos politikai konfliktusok alakultak ki, amelyek a hagyományos módszerekkel kezelhetetlennek bizonyultak.

ORSOLYA VÖLGYESI

The government's position on putting the question of the operata on the agenda (1830-1832)

The paper examines the position of the government concerning the work of a national committee delegated by the 1827 Art. 8. These so called *operata* were originally to be put on the agenda of the Hungarian Diet planned for October 2, 1831. The session where the main point of the agenda was to discuss the work of the commission was finally summoned by the monarch for December 16, 1832. The paper claims that the reason for this delay was not only the pandemic of cholera, which broke out in the summer of 1831, but the deliberate postponing tactics of the government as well.

The government, i.e. the Hungarian chief officers such as the comes palatinus, the chancellor, and the personalis praesentiae regiae, and the conference of ministers, recognized the necessity of discussing the *operata*, but also wanted to wait until it was clear what instructions had been drawn up for the county deputies so that it could make the order of the parliamentary debates on the *operata* with that knowledge.

The other important goal of the government was to avoid the simultaneous summoning, long overdue, of the Hungarian and Transylvanian Diets. The Diet of Pozsony in 1832-1834 was in session longer than the government would have wished, but the conditions in Transylvania obliged the king to summon the Transylvanian estates for a Diet in 1834. The second goal thus failed. Handling Hungarian and Transylvanian affairs at the same time surpassed the abilities of the government, and the grave political conflicts emerging at the turn of 1834 and 1835 would be impossible to cope with by traditional means.